

Fas'ın Ömer Muhtarı: Muhammed Bin Abdulkerîm el-Hattâbî ve Destansı Mücadelesi

“

Cezayir'in milli kahramanı Emir Abdulkâdir ve Libya direnişinin öncüsü Ömer el-Muhtâr gibi vatanını cesaretle savunan bir mücahit olarak kabul etmektedir. Bu görüşe sahip olan kimseler Muhammed Bin Abdulkerîm el-Hattâbî için "Rif'in Aslanı" ifadesini kullanmaktadırlar.

”

Muhammed Tayfûri

Araştırmacı Yazar, Fas

Muhammed Bin Abdulkerîm el-Hattâbî için farklı tanımlar bulunmaktadır. Kimileri onu, Kuzey Afrika'daki kurtuluş hareketlerinin diğer temsilcileri Cezayir'in milli kahramanı Emir Abdulkâdir ve Libya direnişinin öncüsü Ömer el-Muhtâr gibi vatanını cesaretle savunan bir mücahit olarak kabul etmektedir. Bu görüşe sahip olan kimseler Muhammed Bin Abdulkerîm el-Hattâbî için "Rif'in Aslanı"

ifadesini kullanmaktadırlar. Kimileri için ise o, ayrılıkçı ideolojiye sahip bir pragmatisttir. Onu pragmatist olarak nitelendirenlere göre el-Hattâbî, Almanya ve İngiltere gibi bazı Avrupalı devletlerle olan

ilişkileri üzerinden "Rif Cumhuriyeti"ni kurarak bu ideolojisini hayata geçirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda Avrupalı sömürgeci güçler arasındaki ihtilaflardan faydalanmıştır.

El-Hattâbî ile ilgili yapılan arşiv araştırmaları, kendisi hakkındaki bilgilerin bu iki görüş etrafında gidip geldiğini göstermektedir. Kendisini direnişin sembolü olarak gören veya ayrılıkçı fikirler üzerinden fayda sağladığını düşünen her iki kesim de görüşlerini delillere ve tarihi belgelere dayandırmaktadırlar. Bazen de olayları, benimsedikleri görüşleri güçlendirecek şekilde yorumlamışlardır. Dünya çapında bir kurtuluş örneği olarak addedilen Rif Emirinin komutanlığındaki direniş hareketini tarafsız bir gözle incelemeye çalışan çok az sayıda araştırmacı bulunmaktadır.

Hatta El-Hattâbî'nin ismi hakkında da karışıklıklar söz konusu olmuş-

tur. Pek çok kişi tarafından Abdulkerîm el-Hattâbî olarak anılmıştır. Sonradan Muhammed Bin Abdulkerîm el-Hattâbî şeklinde doğrusu zikredilmiştir. Abdulkerîm, babasının ismidir. Babası, oğlunun Rif direnişi başlamadan iki sene önce 1920 yılında vefat etmiştir.

Sömürgecilik İçin Susturulan El-Hattâbî

Muhammed bin Abdulkerîm el-Hattâbî, 1882 yılında Kuzey Fas'ta el-Hasîma ilinin yakınlarında yer alan Ecdîr kasabasında dünyaya gelmiştir. Karaviyyîn Üniversitesinden (Fas) mezun olduktan sonra işgal altında bulunan Melîle'de eğitim ve çeviri faaliyetlerini sür-

dürmüştür. 1915'te ise, İspanya yönetimi tarafından kâdilkudâtlığa getirilmiştir.

İspanyollar Mareşal Hubert Lyautey'in de baskılarıyla Alman asıllı Francisco Farrell ile şüpheli ilişkiler içerisinde olduğu gerekçesiyle El-Hattâbî'nin hapis yatmasına karar vermişlerdir. Fransız yönetimi, el-Hattâbî'nin Fas'taki Fransız gücünü kırmak için Francisco Farrell'i harekete geçirdiğinden şüphelenmişlerdir.

El-Hattâbî'nin kendisi bu konu ile ilgili bir konuşmasında: "Francisco Farrell bana Fas'ta Fransa'ya karşı bir devrim hareketi oluşturmam halinde her türlü mali yardımı ve mühimmatı sağlayacağını teklif etti. Bunun üzerine, Marakeş'te Fransız askerleriyle ufak çaplı çatışmalarım devam ederken her türlü saldırıya karşı Rif için savaşacak 4000 kişilik bir ordu oluşturmak için kendisinden yardım istedim. İspanyollar bunun istihbaratını aldılar ve beni askeri konseye sevk ettiler. Hakkımda hapis kararı çıkarıldı. Çünkü yargıçların önünde İspanyol hakimiyetindeki yerleri almaya niyetli olduğumu dile getirdim." (Muhammed bin Abdulkerîm el-Hattâbî'nin notları, 2005)

Kendisine yöneltilen suçlama, bir Alman ajanıyla irtibat kurarak İspanya Devleti'ne ihanet etmesiydi. Aslında, Kuzey'deki İspanyol varlığına son vermek amacıyla silah satın almak için direniş önderi Abdulkâdir el-Cezâirî'nin torunu Abdulmâlik ile irtibat kurmuştur.

El-Hattâbî tutuklanmasından aylar sonra hapisten kaçmaya teşebbüs etmiş ve bu teşebbüsü hastanede

sonuçlanmıştır. Cezaevi duvarlarından atlamaya çalışırken ayağını kırmıştır. Bu olayla yeniden mahkemeye sevk edilmiştir. Fakat mahkemenin adaletine güvenmediğinden ve uğradığı zulümler sebebiyle İspanyol arkadaşı Ricarmi'nin de tavsiyesiyle bu defa ifadelerini değiştirmiştir. Mahkeme üyelerine amacının kaçmak değil intihar etmek olduğunu söylemiştir. Akabinde, şehir dışına çıkmamak kaydıyla serbest bırakılmıştır. Babasının hasta olduğunu haber aldığı anda ise, maddi kefaleti ödeyerek şehir dışına çıkabilmiştir.

El-Hattâbî, serbest kaldığı bu dönemde olayları dikkatle değerlendirmiş ve benimseyeceği rolü iyi belirlemeye çalışmıştır. Aynı zamanda haklı ve haksız birbirinden ayırt etmek için bu süreçten istifade etmiştir. “Sömürgecilerin zaferi, dünyanın en uzak ucrasında da olsa bizim için bir yenilgidir. Dünyanın her neresinde olursa olsun özgürlüğün zaferi, bizim de zaferimizdir.” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

El-Hattâbî'nin kişisel izlenimleri Fas hakkındaki genel tutumunu ortaya koymaktadır. Muhammed Emziyân, “Muhammed bin Abdulkerîm el-Hattâbî: 1926-1963 Görüş ve Tutumları” isimli kitabında el-Hattâbî'nin “Batı medeniyetini hiçbir zaman mutlu ve istikrarlı olarak addetmedim. İspanyollarla ve Avrupalılarla genel anlamda yaşadığım anlaşmazlıklar sonrasında Batılıların sadece sömürgecinin hayalini kurduklarını ve insanları köleleştirmekten başka bir şey düşünmediklerini anladım. Her kim onları uygar ve gelişmiş olarak nitelendiriyorsa amacı in-

sanlık çerçevesinin dışında sadece kendi çıkarlarını gözetmektir.” şeklindeki ifadelerine yer vermektedir.

El-Hattâbî, Devrim ve Cumhuriyet

El-Hattâbî, ülkede kabile isyanlarının ve sömürgecilik faaliyetlerinin artmasıyla merkezi devletin giderek zayıfladığının ve dağılmakta olduğunun farkına varmıştır. Aynı zamanda Rif Bölgesi'nin konumunun, kuzeyden yavaşça harekete geçen İspanyol ordusuna karşı Fas'ı savunma konusunda avantaj sağladığını idrak etmiştir. Böylelikle yönetimde söz sahibi olan kabileleri de yanına alarak Rif Savaşı'nı başlatmıştır.

İspanyolların ilerleyişini durdurmak için kabileleri seferber ederek pek çok kişinin savaşa katılımını sağlamıştır. Ama yine de halkı savaşın yıkımlarından korumak için İspanyollarla temasa geçerek bu kanunsuz politikalarını bırakmaları hususunda çağrıda bulunmuştur. İspanyollar ise, Melile'nin eski kadısını hafife alarak Rif Bölgesi'ne doğru ilerlediklerini bildirmişlerdir.

Rif kahramanı, İspanyolların bu inatlaşmasından akıllıca istifade ederek direnişçileri cesaretlendirmiş ve Annoual Savaşı hususunda kararlılıklarını artırmıştır. Öyle ki bu savaş Rif mücadelesini uluslararası bir boyuta taşımıştır. Rif için verilen mücadele Vâdiü'l-Mehâzîn, Ez-Zelâka, Kâdisiye ve Waterloo muharebeleri gibi dünyaca ünlü mücadeleler arasında yerini almıştır. Bununla da kalmayıp Rif Savaşı, askeri okullarda ders olarak okutulmuştur. El-Hattâbî bu sa-

vaşta gerilla savaşı tekniklerini uygulamıştır. Savaşçıları ne zaman kendisine silah hakkında soru yöneltse “Silah düşmanda olur, mücahit ise silahını sadece düşmanından edinir.” şeklinde cevap vermiştir. (Muhammed el-Arabî el-Mesârî: Kabileden Ülke Yönetimine Muhammed Bin Abdulkerîm el-Hattâbî, 2012)

İspanyollar, El-Hattâbî'nin çok zeki olduğunu idrak etmeleri üzerine komutan Silvestre'yi Rif'e girmemesi konusunda uyarılmışlardır. Fakat Silvestre, 28.000 bin askerden oluşan ordusunun en modern teçhizatlar ve silahlarla donanmış olduğundan emin olduğundan bu uyarıya kulak vermemiştir. 22 Temmuz 1921'de El-Hattâbî birlikleriyle çarpışmıştır. Muharebe beş gün devam etmiştir. İspanyollar bu savaştan hala “Annoual faciası” olarak bahsetmekteledir. İspanyol ordusu 15.000'in üzerinde zayıyat vermiş ve 700'ün üzerinde kişi esir alınmıştır. General Silvestre ise intihar etmiştir.

El-Hattâbî, Annoual Savaşı ile ilgili şu ifadeleri aktarmıştır: “Ganimetlerimiz 75, 56 ve 77 mm'lik 200 adet savaş topu, 20 bini aşkın tüfek, sayısız füze, milyonlarca fişek, araba ve kamyonlar, ihtiyacımızın çok çok üzerinde erzak, ilaç ve kamp teçhizatından oluşuyordu. Hepsi kısa bir sürede ordu kurmak ve büyük bir savaş düzenlemek için ihtiyaç duyduğumuz şeylerdi. İspanyol ordusundan 700 kişiyi esir aldık. İspanya, ölü ve yaralı olmak üzere toplamda 15 bin askerini kaybetti. (Roger Matthew: Rif Savaşı'nın Esasları, 1992)

Sömürgeci güçler Rif Bölgesi'nden çekilip kıyılara geri dönmüşlerdir.

El-Hattâbî, 18 Eylül 1921 tarihinde Fas kralını alenen reddetmiş ve “Rif Cumhuriyetini” nin kuruluşunu ilan etmek üzere Rif berberilerinin Ecdîr Bölgesi’ne yerleşmeleri çağrısında bulunmuştur. “Benim niyetim emir ya da hükümdar olmak değil, sadece ve sadece vatanımda hür yaşamaktır.” (Cermân Ayâş: Rif Savaşı’nın Esasları, 1992) diyerek düşüncelerini belirtmiştir.

İspanyol tarihçi Maria Rosa de Madariaga’nın “İspanya ve Rif: Sömürge İstilas ve Yerel Direniş” isimli tezine göre Abdulkerîm el-Hattâbî hiçbir zaman bölücü bir tutum benimsememiştir. “Cumhuriyet” kavramı ise her fırsatta Amerikalı bir gazeteci tarafından dile getirilmiştir. El-Hattâbî ise bu kavramı Kral’a baskı yapmak için desteklemiş, kendi söylemlerinde bölücü hiçbir ifadeye yer vermemiştir.” (Araştırmacının Time dergisi ile yaptığı bir röportaj, 28 Şubat 2015 sayısı)

Arşivlerde, El-Hattâbî’nin çoğu kez Kral’a onu da işgale direnmeye davet eden mektuplar gönderdiğine dair belgeler bulunmuştur. Bu durum kendisinin bölücü bir ideolojiyi benimsemediğini destekler niteliktedir. Lakin mektupların adrese ulaşmadığı açıkça ortadadır. Zira Fransız otoriteleri tarafından engellenmiştir. Kraldan bir destek alamaması El-Hattâbî’yi sinirlendirmiştir. Çünkü hamlesinin tüm Fas tarafından desteklenirse tam anlamda başarıya ulaşacağını düşünmekteydi.

Muhammed bin Abdulkerîm, kendisine “sultan” ünvanının verilmesini reddedip “Rif Emiri” ifa-

desinde karar kılmıştır. Çünkü o bir cihat emiriydi. Yeni devletin ve hükümetin de başkanıydı. Fas’ta artık bir Krallık, Kraliyet ailesi ve bir saray yoktu. El-Hattâbî, isminin Cuma hutbesinde söylenmesini istememiştir. Başbakanlık, Dışişleri, Maliye ve Ticaret Bakanlığı dışında herhangi bir bakanlık talep etmemiştir. Anayasa ise diğer bakanlıkları Cumhurbaşkanlığına bağlamıştır. (Muhammed Hasan el-Vizânî: Cihat Notları, 1984)

Kurulan Cumhuriyet 1921’den Mayıs 1926’ya kadar devam etmiştir. El-Hattâbî’nin kan akmasını engellemek için Fransızlara teslim olması sonucunda Fransa savaşa girmiştir. İspanyollar kimyasal silahlarla Rif’i bombalamışlardır. El-Hattâbî ise ailesi ile birlikte Reunion adasına sürülmüş ve 1947’ye kadar burada kalmıştır. 1963’te Mısır’da hayatını kaybetmiştir.

Sürgünde Mücadele

“Ortada bir başarı ya da başarısızlık da yoktur. Ortada bir zafer ya da yenilgi de yoktur. Sadece tek bir şey vardır; o da görev.” El-Hattâbî, sürgünde kaldığı yıllarda bu kanaate sığınarak hayatta kalmıştır. Hatta bu düşünceden yola çıkarak yeniden direniş faaliyetlerine devam etmiştir. “Arapların Sesi” radyosu aracılığı ile Kuzey Afrika, Arap ve İslam ülkelerindeki kurtuluş hareketlerine destek vermiştir. 1947 yılında ise, bir grup Faslı vatandaş ile “Fas Kurtuluş Komitesi”ni kurmuş ve Başkanlığını üstlenmiştir. Bu sayede Mısır’dan, diğer Arap ve İslam devletlerinden mücadele ruhu taşıyan pek çok kişi ile tanışmıştır.

Kral V. Muhammed, 13 Ocak 1960 tarihinde Mısır’a gerçekleştirdiği bir ziyaret sonrasında el-Hattâbî’nin Kahire’deki evine konuk olmuştur. Bu gelişme bölünmelerin önüne geçmiştir. Ancak el-Hattâbî, Kral II. Hasan’ın 1962 yılında çıkardığı yasaya karşı çıkmış ve görüş ayrılıkları yeniden başlamıştır. Kral, iki defa Mısır’ı ziyaret etmesine rağmen el-Hattâbî ile bir araya gelmemiştir.

Maria Rosa de Madariaga’nın “Eğer Abdulkerîm el-Hattâbî galip gelseydi bizim için Franco diye biri olmazdı.” şeklinde bir ifadesi bulunmaktadır. Dünyadaki kurtuluş ve hareketi liderlerinin pek çoğu da aynı şeyi vurgulamıştır. Küba Devrimi lideri Che Guevara, el-Hattâbî ile görüşmek üzere 1960 yılında Kahire’ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. El-Hattâbî, Vietnam Savaşı’nda kullanılan gerilla taktiklerinin de ilham kaynağı olmuştur. ABD merkezli Times dergisi ise Ağustos 1925 tarihli sayısının kapak resminde el-Hattâbî’ye yer vermiştir.

Fas’ta halen el-Hattâbî’nin hayatını anlamlandırmak zor bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. İcraatlarıyla İspanyol ordusuna şiddetli bir tokat indirmiştir. Faaliyetleri uluslararası alanda yankı bulan tek kişidir. Eğer, “Gerçek mücadele, halkın yürekte desteklediği bir mücadeledir ve bu mücadele zaferle taçlandırılana dek durdurulamaz.” diyen el-Hattâbî, basiret sahibi ve zeki bir adam olmasaydı bugün kendisinden böyle bahsedilemezdi. ■